

DRIEMAANDELIJKS
CONTACTBLAD
JAARGANG LI, 2020
UITGAVE 1

DE MAAS EIKE NAAR

Als abonnee bent u lid van **De Maaseikenaar**. Het lidmaatschapsgeld, sinds jaar en dag niet meer aangepast, wordt vanaf 2020 met € 3 verhoogd. Als compensatie krijgt u in 2020 **gratis** de grote uitgave van de "*Geschieden van het Prinsenhof in Maaseik*". Aan de niet-abonnees wordt deze unieke uitgave aangeboden tegen de prijs van € 10. Het lidmaatschap voor een gans jaar kost in België € 15, in de overige Europese landen € 19 en in de rest van de wereld € 23.

Een steunend lidmaatschap kan vanaf € 25.

Betalen door storting op:

- Let op: het rekeningnummer van de BNP Fortis Bank is opgeheven
- BE77 9795 7918 1042 (BIC: ARSPBE22), t.n.v. 'De Maaseikenaar' met vermelding ABONNEMENT-LIDMAATSCHAP 2020.

Indien u een geschenkabonnement wilt geven vermeld dan 'GESCHENK-ABONNEMENT VOOR: NAAM + ADRES'. Graag ook uw e-mailadres vermelden.

Leden worden verzocht hun eventuele adreswijziging mee te delen aan Jos De la haye, Kloosterbempden 8 A 14, 3680 Maaseik, +32 89 566032 GSM +32 484 404 662, jos.delahaye@telenet.be. Vermeld ook uw e-mailadres.

De Maaseikenaar verschijnt 4 X per jaar:
in januari: teksten binnen vóór 25 november van het vorige jaar
in april: teksten binnen vóór 25 februari
in juli: teksten binnen vóór 25 mei
in oktober: teksten binnen vóór 25 augustus

Iedere auteur blijft verantwoordelijk voor het door hem ingestuurde artikel. Geen uittreksel, afdruk of overname uit "De Maaseikenaar" mag geschieden zonder bronvermelding.

Met de medewerking van het Documentatiecentrum van Maaseik. Teksten voor volgende editie vóór **25 februari 2020** naar Wim Corstjens, Bleumerstraat 49, 3680 Maaseik (redactie@demaaseikenaar.be).

Redactie

Harry Beenders	Herman Hendrix
Jaak Bergers	Wim Lemmens
Wim Corstjens	Bert Mersch
Marcel Cuyx	Judith Peeters
Jos De la haye	Koen Smits
Jos Henckens	Phaedra Vanoppen
Stan Hendrickx	Tony Van Wijck

Medewerkers en gastschrijvers 2020-1

Jos Baeten	Marcel Leduc
Jan Gerits	Roger Maes
Marcel Ignoul	Gerard Segers
Walter Hendrix	Lei Segers
Jaak Hoedemakers	Pierre Thijssen

Verantwoordelijke uitgever

Wim Corstjens, Bleumerstraat 49, B-3680 Maaseik.

De Van Eyckconsensus in Maaseik - 2020

Deel 1. De familie Van Eyck van Maaseik

30 *Jos Henckens*

Het succesvolle boek van Bart van Loo over De Bourgondiërs (2018) trekt onze aandacht opnieuw naar het interessante Herfsttij der Middeleeuwen (Johan Huizinga). Het adjectief 'bourgondisch' staat voor het genieten van een rijkelijk leven, dat als vorstelijk middel voor pronkzuchtige aandacht werd beleefd. Deze vorsten en hun hoven lopen dan ook nu met alle aandacht weg. Met dat

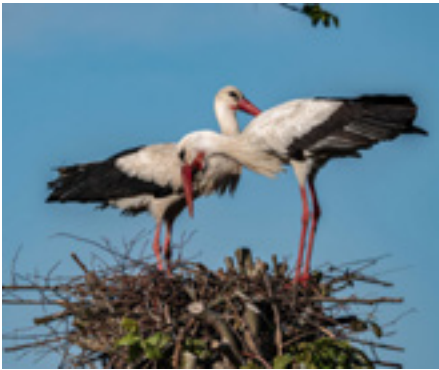
doel leidde het hertogelijk kunstmecenaat tot de opbloei van o.m. de schilderkunst van de Vlaamse Primitieven (vanaf de late 14de tot in de eerste helft 16de eeuw), een misleidende term die duidt op de geniale weergave van de werkelijkheid door deze picturale kunstpioniers en beeldensnijders.

In het licht van de soms monumentale artistieke erfenis lijkt de afkomst van een kunstenaar banaal en triviaal. Omwille van twee redenen klopt dat niet.

Kunstenaars leren in hun gezin en familie, in hun geboortestreek de wereld zien, de wereld interpreteren, de wereld uitbeelden. Hoe belangrijk dat is, weten we zelf eigenlijk wel: onze persoonlijkheid, onze gevoeligheden, de deugden waarin we geloven, maar ook de terreinen waarop we ons manifesteren worden bijzonder sterk ingekleurd door onze origine; we erven onze eigenheid vanuit het eigen nest van onze ouders, onze familie, onze buurt, ons dorp of stad. We voelen ons pas gelukkig wanneer we in harmonie met deze basiswaarden kunnen leven.

Foto: Roger Maes

Anderzijds valt een genie niet zomaar uit de lucht. Wanneer een graankorrel valt op dorre grond, zal hij niet opschieten. Mensen met bijzondere capaciteiten worden maar ontdekt, gestimuleerd en gewaardeerd wanneer hun omgeving een intellectuele ruimdenkendheid en stimulerend vermogen bezit hen te onderkennen, hen technisch en

inhoudelijk te voeden, te stimuleren via hun basisopleiding thuis, binnen een leertraject. Het zijn maar fijngevoelige mensen in die omgeving die beseffen dat ze dit ontluikend talent de kansen moeten bieden om open te bloeien, na een tijd zelfs buiten de eigen cocon. Ook dat is niet vanzelfsprekend; een avontuur in den verre oogt risicovol, maar wordt aanvaardbaar geacht wanneer deze omgeving zover ontwikkeld is dat deze homo novus wordt geïntroduceerd binnen fijner ontwikkelde echelons. Natuurlijk zullen hun technische vermogens en hun inhoudelijke interpretatiecapaciteit tijdens

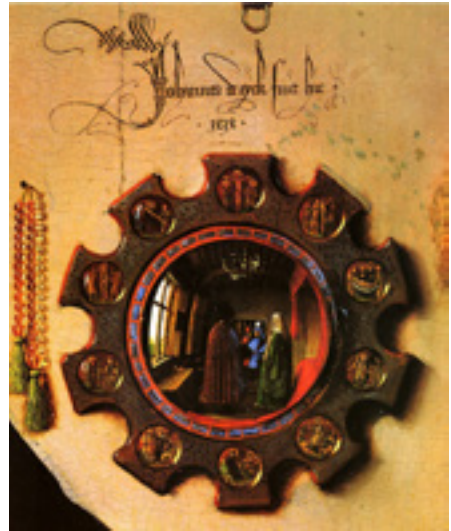
Centrum van Maaseik - detail van het schilderij van de Stad Maaseik uit 1672 - Musea Maaseik

vervolgopleidingen verder worden verrijnd, worden veredeld. Natuurlijk werkten kunstenaars toen in opdracht. Maar de gouden pit was er van in het begin!

Kortom, de afkomst van een kunstenaar zegt natuurlijk bijzonder veel over zijn of haar geboorteplaats. Het is niet de bedoeling te vervallen in een plat chauvinisme of holle heimatverering, maar een streek mag er zich terecht op beroemen de bakermat te zijn geweest van grote figuren. Ze heeft een talent mee gecreëerd.

32

De moeilijkheid is echter dat onze wieg, onze kindertijd zo weinig gedocumenteerd wordt. De opvoeding gebeurt nog altijd informeel, zelfs ook binnen de schoolse niveaus. Wanneer persoonlijke documenten ontbreken is het vaak bijzonder moeilijk deze ambiance te reconstrueren. Wetenschappelijk onderbouwde pogingen moeten wel ondernomen

Afbeelding 4 - Handtekening van Jan van Eyck - Detail van Jan van Eyck. Het echtpaar Arnolfini (1434) - National Gallery in Londen.

Afbeelding 5 - Jan van Eyck (?) De grafelijke vispartij (rond 1425). - Louvre in Parijs.

worden om de omgevingsfactoren in het algemeen te reconstrueren.

Dit zijn in een notendop enkele beschouwingen over de herkomst van de illustere schildersfamilie der Van Eycks uit Maaseik. Deze banden zijn archivalisch niet vastgelegd in administratieve documenten, maar de indirecte banden van de familie met Maaseik zijn overtuigend genoeg:

- De herkomstnaam Van Eyck ontkent een zekere fierheid van de naamdrager over zijn afkomst zeker niet, maar is tegelijk een pijnpunt: de familie Van Eyck werd in haar geboortestad vanzelfsprekend anders genoemd. We weten niet hoe, en daarom is het moeilijk zoeken in de toenmalige administratieve bescheiden, die ons daarenboven maar in bescheiden mate zijn overgeleverd.
- De whereabouts van Hubert Van Eyck zijn onbekend, buiten zijn aanwezigheid in Gent. Broer Jan is in dienst geraakt van Jan van Beieren (1374-1425), prins-bisschop elect van Luik (1389-1418), de hoofdstad ook van Maaseik. Jan van Beieren usurpeerde in 1419 de macht in Holland, Zeeland en Henegouwen ten koste van zijn nichtje Johanna van Beieren.

Na diens dood in 1425 pikte de Bourgondische hertog Filips de Goede (1396-1419-1467) deze vorstendommen, maar ook de dan al vermaarde hofschilder Van Eyck in. Als varlet de chambre behoorde hij tot de intieme sfeer van de hertog, wat zich vertaalde in artistieke en diplomatieke opdrachten.

- Jan Van Eyck hanteerde met waarschijnlijkheid een Maaslands dialect. Zijn devies, teruggevonden op de lijst van enkele van zijn werken,

Afbeelding 6 - Jean Wauwelin offreert zijn werk aan Filips de Goede. Miniatuur in de *Histoire d'Alexandre*. (Zuid.Ndln, 1448) - Ms. fr. 9342, fol. 5r - Bibliothèque Nationale de France in Parijs.

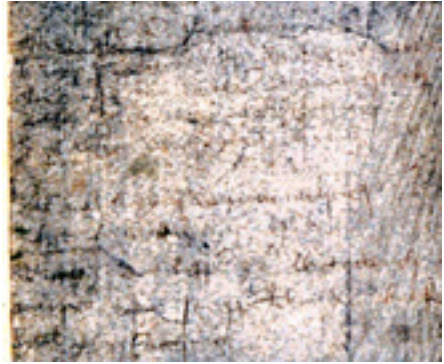
luidde "Als ich can". De notitie in zilverstift op Jan Van Eycks schets van een clericus, traditioneel bekend als kardinaal Albergati (+ 1435 - Staatliche Kunstsammlungen, Kupferstichkabinett, Dresden), vermeldt enkele woorden in de Maaslandse streektaal.

De recent ontdekte inscriptie op de lijst van de diptiek van De Kruisdood van Christus en Het Laatste Oordeel in het Metropolitan Museum in New York wijst op een taalgebruik ten oosten van de Nederlanden in de richting van het Rijngebied. Daar lag in de 15de eeuw de westelijke Maasoever, als deel van het Prinsbisdom Luik.

Afbeelding 7 - Jan van Eyck. Portret in zilverstift, mogelijk van kardinaal Niccolo Albergati (rond 1431). - Kupferstichkabinett in Dresden.

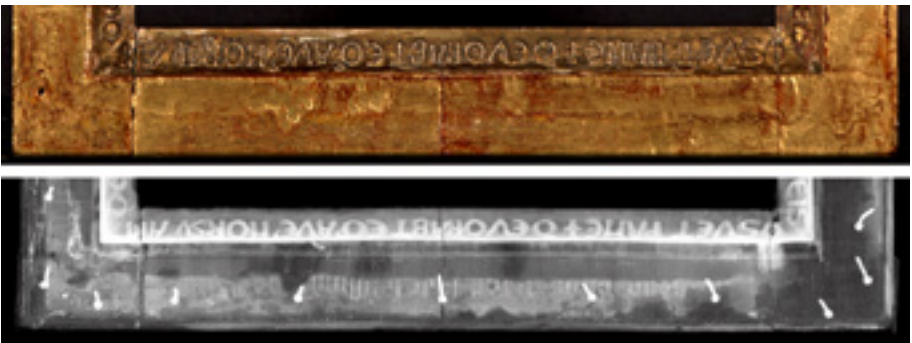
- Jan Van Eycks dochter Livina, mogelijk ook zijn weduwe Margaretha, zijn 1449 in Maaseik ingetreden in het agnetenklooster, dat enig aanzien genoot binnen de ambiance van de Moderne Devotie. Vanuit het verre Brugge zou deze verhuis erg ongewoon zijn, als er die afkomst niet was. In 2006 vond stadsarcheoloog Hubert Heymans op de site van het

Afbeelding 8 - Detail van afbeelding 7.

vroegere agnetenklooster een agnus dei. Dit kleinood werd vervaardigd uit de pauselijke paaskaars ten tijde van paus Eugenius IV (1431-1447) en zou mogelijk via Jan Van Eyck en zijn dochter tot in Maaseik zijn geraakt.

- De traditionele overtuiging van een Maaseiker afkomst werd 160 jaar later gecanoniseerd door Karel van Mander in zijn Schilders Boeck van 1604. Van Mander noteerde: "maer hy was van nativiteyt uut dat ruydt Kempenlant van een verworpen stedekin ghelegghen by de Rivier van der Mase... dit stedekin is gheuoemt naer die zelve Riviere Maseyck waernaer hy ende zijn broeder toegheuoemt waren van

Afbeelding 9 - Inscripție in de lijst van Jan van Eyck. Laatste Oordeel (1426). - Metropolitan Museum of Art in New York.

Afbeelding 10 - Agnus Dei van paus Eugenius IV (1431-1447) - Schatkamer van de Sint-Catharinakerk Maaseik.

Afbeelding 11 - Karel van Mander. Schilder-Boeck (1601) - Titelbladzijde. - Stedelijke Bibliotheek Maaseik.

Eyck". Van Mander baseerde zich vermoedelijk op Marcus van Vaernewijck en Lucas D'heere. Van Vaernewijck noteerde in 1560 en 1562 dat Jan Van Eyck afkomstig is "Van Maeseyc, een stedeken in ruudt Kempen lant". Ook de Gentse kunstschilder en rederijker Lucas

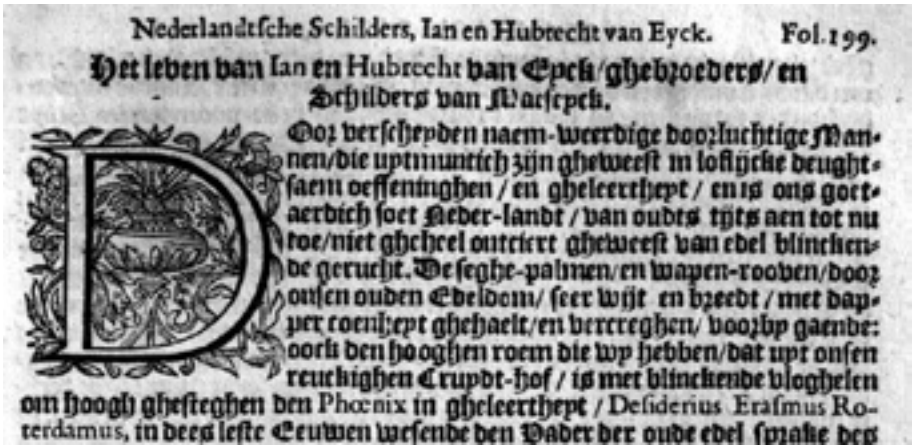
d'Heere schreef in zijn Den Hof en Boomgaard der Poësen (1565): "Van Maesheyc gheboren den vlaemschen Apelles" en verder "Die uut dat onnosel [in de toenmalige betekenis van 'onooglijk'] Maesheyc is becleven". Het Stadsbestuur van Maaseik kocht ras een exemplaar van het boek van Mander aan en heeft dat tot op heden als een relikwie gekoesterd.

- Men is geen sant in eigen land. Lang is de twijfel over Van Eyck en Maaseik blijven hangen bij gebrek aan een grootstedelijk zelfbewustzijn - uitgeteerd door de structurele bloedarmoede van het Maasland vanaf de Nieuwe Tijd - en het ontbreken van een Limburgse academische thuisbasis in de laatste eeuwen.

Ik spreek van een schildersfamilie. Hubert en Jan, in de kunsthistorische literatuur met zoveel terechte eerbied gecanoniseerd, in Maaseik in 1864 al even terecht verafgood met een schitterend standbeeld in het midden op de Markt, zijn heilige iconen. Genealogisch ligt het een beetje moeilijk om de familiale stamboom te reconstrueren.

Toch kunnen we volgende biografische gegevens met grote waarschijnlijkheid onderscheiden:

- Hubert Van Eyck (+ 1426) heeft wel degelijk geleefd. Het kwatrijn op de lijst van het absolute meesterwerk Het Lam Gods (1432) - Pictor hubertus e eyck maior quo nemo repertus inceptit pondus... - in vertaling: De schilder Hubert Van Eyck, een grotere heeft niemand gevonden, is begonnen met deze zware opdracht... - wordt authentiek geacht. In enkele akten van de schepenbank van Gent wordt vermeld dat de schepenen tijdens enkele bezoeken aan Huberts atelier een fooi verdeelden aan zijn knechten. Huberts geboortjaar is echter volledig speculatief.

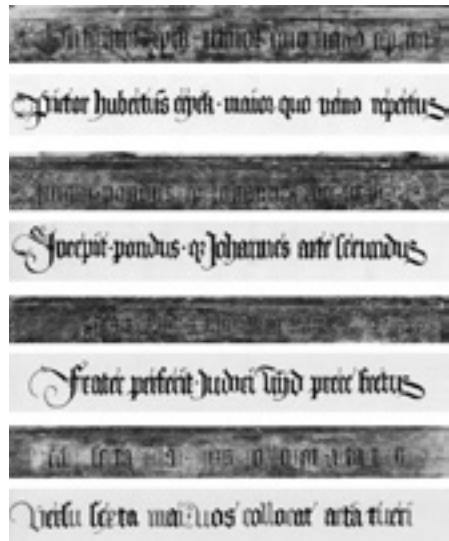

Afbeelding 12 - Karel van Mander. *Het leven van Jan en Hubrecht van Eyck*. - Schilder-Boeck (1601) - Stedelijke Bibliotheek Maaseik.

36

- Jan Van Eycks leven (+ 1441) - volgens het viervers op de lijsten van het Lam Gods: ... pondus que Johannes arte secundus Frater perfecit, in vertaling: 'deze zware opdracht die zijn broer Johannes - de volgende in de kunst - heeft voltooid' - is het best gedocumenteerd.
- Een derde broer, Lambert, was zeker ook betrokken in het atelier van Jan. Mogelijk heeft hij een (verloren) schilderwerk van Jacoba van Beieren (1401-1436), de onfortuinlijke erfdochter van Willem VI van Beieren (1365-1417), graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen, gerealiseerd. Volgens de bronnen heeft Lambert Van Eyck zijn broer Jan in het voorjaar van 1442 laten herbegraven in de Brugse Sint-Donaaskerk (die tijdens de Franse Revolutie werd afgebroken ...).
- De drie broers zouden ook een zuster Margaretha hebben gehad. Van haar is verder niets bekend.
- Jan Van Eyck trouwde rond 1432-1433 met Margaretha, naar men aanneemt een dame van voorname komaf. Men ziet dat in het portret dat haar man

van haar in 1439 heeft gemaakt en dat bewaard wordt in het Brugse Groeningemuseum. Na Jans dood zou zij - samen met Lambert - het atelier hebben verder gezet tot in 1448-1449.

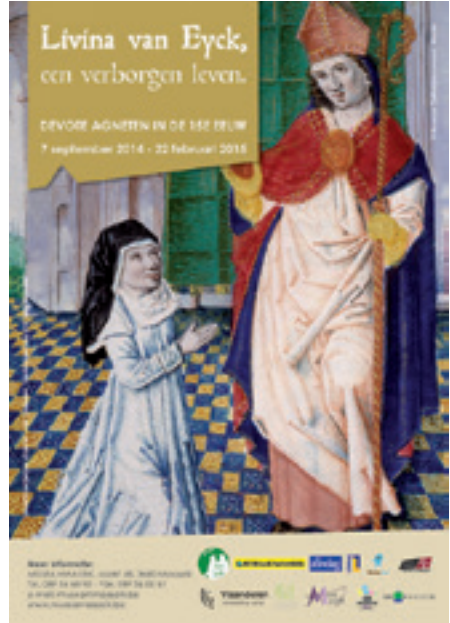
Afbeelding 13 - Kwatrijn op de kader van het middenpaneel van het Lam Gods (1432) Sint Baafskathedraal in Gent.

Afbeelding 14 - Jan van Eyck. Portret van Margaretha van Eyck (1439) - Groeningemuseum in Brugge.

- Jan Van Eyck kreeg minstens twee kinderen, waaronder een dochter Livina. Mogelijk was hertog Filips de Goede haar dooppeter. Bij haar intrede bij de agneten in 1449 ontving zij van hem een bruidsschat.

En dan is er nog een vermoedelijk afgeleide tak van de familie. We spreken over Bart of Bartel Van Eyck (+ tussen 1472 en 1480), een meer dan begaafde Primitief, in dienst van hertog René van Anjou (1409-1480), heer van o.m. Anjou en de Provence. Tijdens het jarenlange paleis arrest (1431-1437) van René bij de Bourgondische hertog Filips de Goede, broodheer van Jan Van Eyck, is Barthélemy wellicht geïntroduceerd geraakt bij hertog René, bij wie hij de vertrouwelijke rang van varlet de chambre kreeg toegewezen. In bescheiden in Aix-en-Provence wordt deze Barthélemy d'Eyck vernoemd met zijn broer Clément, als zijnde afkomstig

Afbeelding 15 - Flyer van de tentoonstelling Livina van Eyck. Een verborgen leven. Devote agneten in de 15de eeuw. Maaseik, 2014-2015.

uit het prinsbisdom Luik, met zijn moeder Ydria Exters - laat dat nu toevallig wel een Maaseiker familienaam zijn in de vijftiende eeuw - en met haar tweede man, de borduurder Pierre du Billant (Peter van Bijlant - een naam die in de naburige Selfkant gangbaar was). De eerste man van Ydria kennen we niet, maar zou het kunnen dat hij een zoon was van Jan of Lambert? Trouwens op artistiek vlak herkennen we bij Barthélemy Eyckiaanse en Campiniaanse (Robert Campin - (Doornik + 1444) picturale kenmerken. Van Barthélemy weten we wel nog dat hij getrouwd was met Jehanne de la Forest. Verdere biografische gegevens ontbreken. Kortom, talent blijkt familiaal gekoesterd en ten nutte gemaakt te worden! Zoals gesteld zegt de herkomst der Van Eycks uit Maaseik dat in de stad de ambiance leefde waarin deze kunstenaars

Afbeelding 16 - Barthélemy d'Eyck. Fragment van de Annunciatie (1442-1444). Eglise de la Madeleine in Aix-en-Provence.

konden gedijen. Het Maas- en Rijngebied vormde een kloppend hart tijdens de middeleeuwen. Vanaf de 8ste eeuw ontwikkelden zich hier prestigieuze abdijen en kapittels op basis van de vruchtbare landbouw. In de 14de en 15de eeuw leidde de lakenproductie en de rivierhandel tot welvaart, verder tot zelfbewuste stedelijke burgers, die investeerden in een goede opleiding, maar ook in opvallend mooie huizen en artefacten. Deze (knappe) voorwerpen vertalen we trouwens als kunstwerken!

Of nog: het schitterende carrara-duo op de Markt van Maaseik blijkt een miskennis van de uitgebreide Van Eyckfamilie te zijn. Ik besluit dan ook met de oproep: Maaseik, word wakker en gun de hele familie Van Eyck de eer die ze verdienen!

Afbeelding 17 - Léopold Wiener. Standbeeld van Hubert en Jan van Eyck (1864). Markt in Maaseik.